

Tre vestjyske lerkargrave

Et stratigrafisk fund fra ældre romersk jernalder

Af Jens Aarup Jensen

1. Indledning

Gårdejer Gunnar Kirkegaard, Hover, ringede den 1. oktober 1980 til Ringkjøbing Museum og fortalte, at han under en muldafrømning var stødt på nogle sten, som han mente måtte være en jernaldergrav. En besigtigelse samme dag bekræftede hans formodning, og i perioden 10. november - 9. december foretog museet en udgravning, hvor der i alt blev fundet tre jordfæstegrave med lerkar fra ældre romersk jernalder (1).

Findestedet ligger 350 m nord for Hover kirke på en lille terrænhøjning midt på den brede sydhældende skråning. Højningen er tydeligt markeret på de geodætiske kort og kan på afstand forveksles med en stor overpløjet høj. Selv om stedet ikke tidligere har været registreret som en oldtidslokalitet, har Gunnar Kirkegaard altid vidst, at der kunne gøres fund her. Dels blev der pløjet skår og andre kulturlevn op, da hele skråningen i sin tid blev opdyrket, og dels har han som dreng omkring 1940 været ude og grave i højningen af nysgerrighed. Han var dengang mere heldig end de fleste, idet han fandt en lille sortglittet, hankeløs lerskål, som endnu er delvis bevaret. Skålen måler kun 11 cm i diameter og er ca. 7 cm høj. Mundingsranden er facetteret, men ellers er skålen uden ornamentik. Den er dog meget nem at bestemme som et typisk stykke ældre romertids keramik.

Umiddelbart vest for Gunnar Kirkegaards ejendom

ligger på nabogårdens jord en grusgrav, hvor der også er fundet jernaldergrave (2). I 1970-erne har Ringkjøbing Museum her undersøgt fem grave fra ældre romertid og seks grave fra yngre romertid, men flere er sikkert i tidens løb forsvundet ved grusgravningen. Gunnar Kirkegaard har selvfølgelig fulgt udgravningerne med interesse og havde derfor gode forudsætninger for at bedømme stensætningen på hans egen mark. Afstanden mellem de to gravpladser er kun 350 m, og de må vel formodes at have hørt til samme bebyggelse.

Det er velkendt, at der på Ringkøbingegnen findes en mængde bopladser fra ældre jernalder. Gravene er derimod mere sparsomt repræsenteret. Mest almindelig i Vestjylland er brandgravene, men også plankekirker forekommer. J. Brøndsted henviser således til to af gravene på Nr. Fjandgravpladsen (3). Omtalt i litteraturen er også en grav fra Vinding ved Holstebro (4). I sidstnævnte var kisteplankerne fuldstændig bevarede. At dømme efter omtalen i Hardsyssels Årbog ser denne grav dog desværre ud til at være blevet noget kursorisk undersøgt. I den lokalhistoriske litteratur findes desuden en udmærket beskrivelse af en meget ødelagt grav fra Grønbjerg, undersøgt af læge E. Tryde i 1930 (5). Går man til samlinger og arkiver, er det naturligvis muligt at finde et noget større materiale frem. Alene på Ringkjøbing Museum ligger en række gode fund

fra Holmsland, Velling, Torsted og Vedersø, og i de senere år er der også undersøgt et par grave for Lemvig Museum i henholdsvis Ramme og Fabjerg sogne. Som regel er der kun undersøgt eller fundet nogle få grave på hver lokalitet, men større gravpladser må givetvis forekomme. Med beskrivelsen af de tre nye grave fra Hover er det tanken at gøre de vestjyske lerkargrave lidt mere kendte i den arkæologiske litteratur.

2. Beskrivelse af gravene

Grav I (fig. 1, 3, 4)

I den afdækkede grusoverflade tegnede graven sig som et fyldskifte på 3 x 2 m i øst-vestlig retning. Afgræns-

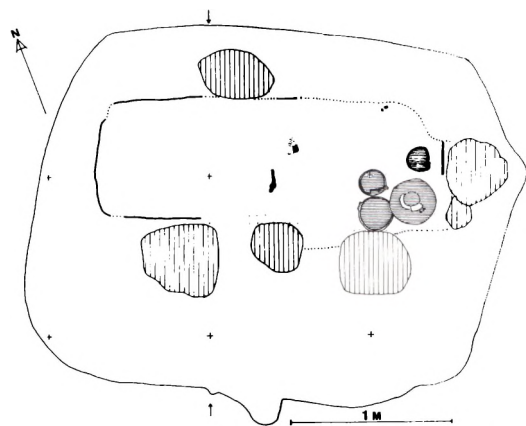

Fig. 1: Plan af grav I. 1) grænse for fyldskifte grav I og II. 2) store støttesten for plankekiste 3) gravbund 4) gruppe af lerkar 5) jernkniv 6-7) ubestemmelige jernfragmenter (Tegning J.Aa.J.).

ningen var noget diffus, men der var en del sten ud mod kanterne, og fylden inden for disse bestod af mørk bopladspræget muldjord, indeholdende en del lerkarskår samt trækul og enkelte brændte knoglestykker. Omridset af en plankekiste markeredes af fem større sten, 35-60 cm, der har støttet sideplankerne og den østlige endeplanke. Kistebunden tegnede sig som et tyndt, mørkt lag. Selv om der ikke var sikre spor af side- og endeplankerne, kan kistens mål dog angives til ca. 2,15 x 0,75 m. Bunden lå i en dybde af 0,75 m under markoverfladen. De mange sten i fylden må til dels have ligget som et stentæppe oven på kistelåget.

Gravgodset (fig. 2) bestod af en jernkniv og fire lerkar, der stod som en samlet gruppe i østenden. Desuden blev der fundet et par jernfragmenter, der ikke kan bestemmes nærmere. Kniven lå midt i graven på tværs af længderetningen. Den er enægget, 15,7 cm lang. Ryggen er lige, bladet 10 cm langt og 2 cm bredt. Kniven kan have siddet i den dodes bælte. Der blev ikke fundet skeletspor, som kunne have vist ligets mere præcise placering i graven. Det største lerkar er en 35 cm høj dobbeltkonisk vase med lodret facetteret hals. Overgangen mellem hals og karside er markeret med et bånd af uregelmæssigt indridsede linjer. Underdelen er skrå- og krydsskraveret. De tre andre lerkar er åbne skåle med mere eller mindre udpræget høj fod. Den største er uornamenteret. Den næststørste er midt på siden ornamenteret med vinkler, der foroven afgrænses af et bånd bestående af tre indfurede linjer. Den mindste fodskål har en lodret afstribning afgrænset af vandrette linjer foroven og forneden, så svagt og løseligt indgnedet, at mønsteret kun vanskeligt kan udskilles. Vassen og skålen med vinkelornamentik har X-formede ører, de to andre skåle vandrette ørelister. Fælles for de fire kar er, at overfladen er brun, og at de er tykvæggede og tunge.

Grav II (fig. 3, 4, 5)

Der var et eller andet forkert ved grav I, og gradvist gik det op for os, at den var anlagt oven i en ældre grav, der dels viste sig som stenlag under bunden af I og dels som formodet rent undergrundssand, der først i profilen kunne ses at være omgravet. Nedgravningen målte 2,40 x 1,90 m og gik ned til en dybde af ca. 1,50 m under markoverfladen. Bunden havde en brolægning på 1,80 x 1,20 m bestående af små marksten i

størrelsen 10-15 cm i diameter. Gravens sider var opfyldt af en stenvækning, der ved gravens sætning var kommet til at gå ind over graven, men endnu stod temmelig stejlt op til en højde af 80 cm over bunden. Stenvækningen har støttet ydersiderne af en træbiste, der dels tegnede sig som sorte striber ved gravbunden

Fig. 2: Grav I, samlet gruppe af fire lerkar fra gravens østende. (Fot. Birger Knudsen).

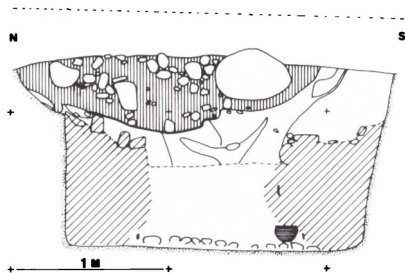

Fig. 3: Tverprofil af grav I og II. Nederste del af grav II konstrueret på grundlag af planopmålinger. Lodret skravering = bopladspræget fyldjord i grav I. Skrå skravering = stenramme i grav II. Kraftige sorte streger = kistespor. Tegning: J.AA.J.

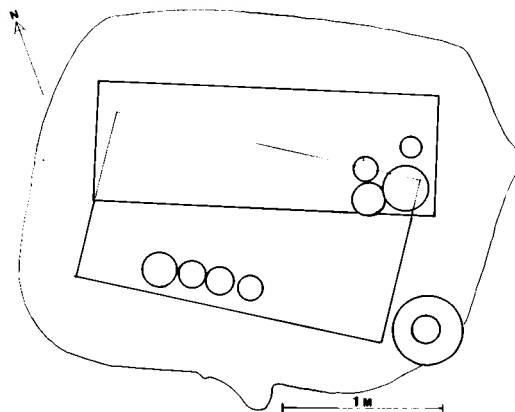

Fig. 4: Plan af grav I og II. Skematisk gengivelse af kisternes placering inden for fyldskiftet. Lerkar markeret som cirkler. Tegning J.AA.J.

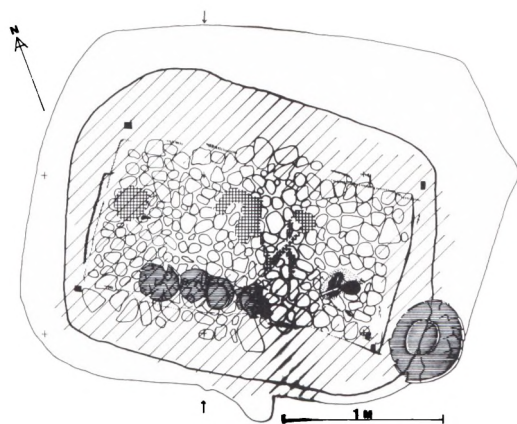

Fig. 5: Plan af grav II. 1) grænse for fyldskifte grav I og II. 2) grænse for nedgravning ved bunden af II. 3) skråskravering = stenrammens største udbredelse. 4) kistespor i to let afvigende niveauer ved gravbunden. 5) pæleaftryk ved kistehjørner. 6) bundbrolægning. 7) 4 lerkar på gravbunden. 8) lurfad og skål oven på nedgravningens sydøst-hjørne. 9) fibula. 10) sammenrustede jerngenstande: saks, kam, kniv m. hornskaft, halvrund kniv. 11) rest af dyreskind, 12) skeletspor. Tegning: J.AA.J.

og dels sås som tilsvarende striber mellem stenene i gravens sydside, allerede i en højde af 35 cm over bunden. Kisten har målt 1,95 x 1,05 m. Ved hjørnerne var der aftryk af pæle med firkantet tværsnit, varierende i tværmål fra 6 x 3 til 5 x 5 cm. Da stenrammen har sat sig noget, kan det skønnes, at kisten har været ca. 1 m høj og derfor snarere bør betegnes som et lille træ-kammer end en sædvanlig plankekiste. Som allerede nævnt bestod jordfylden for det meste af rent undergrunds materiale, der havde en stejl lagstruktur. Der var kun enkelte sten i fylden ind over gravmidten. Der kan derfor ikke have været et stenlag oven på trælåget. Den øverste del af nedgravningen har været opfyldt med sand og grus, og man må formode, at der har været så meget opgravet fyldmateriale til stede, at der har hvælv sig en lille tue over graven, da den var nyanlagt.

På gravbunden fandtes skeletspor, der viser, at den døde har ligget på siden med optrukne knæ, hovedet i

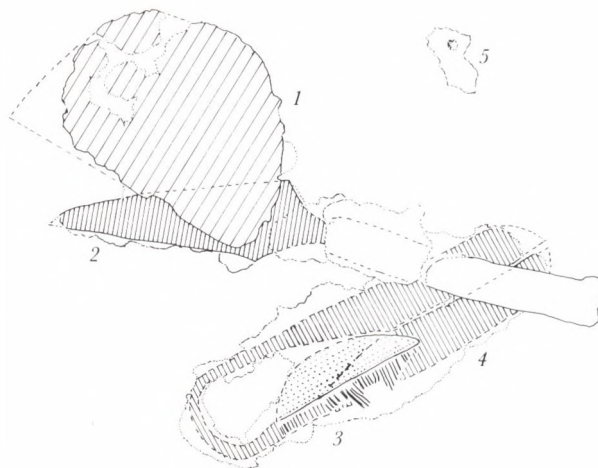

Fig. 6: Grav II, 3 hankekar fra gravens sydside. (Fot. Birger Knudsen).

Fig. 7: Grav II, sammenrustede jerngenstande. 1) halvrund ragekniv. 2) kniv med hornskæft. 3) kam. 4) bøjlesaks. 5) ubestemt jernstykke fundet lidt

syd for de øvrige genstande. Fot: Konserveringsanstalten Ribe og Ringkjøbing amter. Skematisk udtegnelse efter foto: J.AA.J.

vest og ansigtet vendt mod syd. Foran den døde var der i gravens sydside opstillet fire lerkar på række. De tre af dem (fig. 6) er sortglittede hankekar med X-formede ører, 10-13 cm høje og 15-18 cm i diameter. Det ene har en lidt misforstået mæander, de to andre er glatte. Det fjerde kar, der stod længst mod vest, har været en åben uornamenteret skål med et spinkelt X-formet øre. Dens diameter har været ca. 22 cm og højden ca. 10 cm. Skårene var meget opløste, og kun dele af randen har kunnet sammensættes.

I gravens sydøsthjørne lå et sammenrustet sæt personligt udstyr (fig. 7) bestående af halvrand kniv, kam, saks og en lang enægget kniv med hornskaft. Ved ligets ene knæ var der bevaret lidt dyreskind. Et lille stykke kipervævet stof fandtes lige under hovedet sammen med en sørgeligt opløst sølvfibula, hvorefter der kun er metalpulver tilbage. Ikke engang røntgenbilleder kan bidrage til bestemmelse af typen, men hovedkonturen tyder dog på, at der er tale om en fibula fra 1. årh.

Oven på selve graven fandtes i fyldskiftets sydøsthjørne et stort lurfad med X-formede ører. Inden i

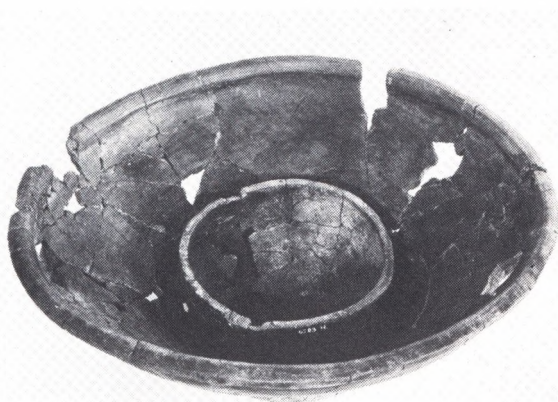
fadet stod der en uornamenteret skål uden ører (fig. 8 og 8A). I forbindelse med stenrammens sætning var fadet og skålen sunket med ned i graven. Fadet må oprindeligt have stået oven på kistelåget, men om det har stået frit eller været jorddækket, kan være vanskeligt at afgøre.

Grav III (fig. 9-10)

5 meter øst for grav I-II fandtes endnu et fyldskifte, der i undergrundsfladen var 2,70 m langt og havde en diffus udtungning mod nord, så den største bredde var 2,30 m. Efter fjernelse af de øverste sten tegnede der sig dog en helt regulær stenramme på 2,70 x 1,50 m, orienteret øst-vest. Fylden inden for stenrammen indeholdt en del trækul samt lerkarskår og enkelte brændte knoglestykker. Formentlig er der tale om tilfældigt indblandet bopladsmateriale, men det kan dog ikke udelukkes, at nogle af skårene stammer fra lerkar,

Fig. 8: Lurfad og skål fundet oven på grav II's sydøsthjørne.

8A: Lurfadet set fra siden, Ø 44 cm, h. 17 cm. Foto: Birger Knudsen.

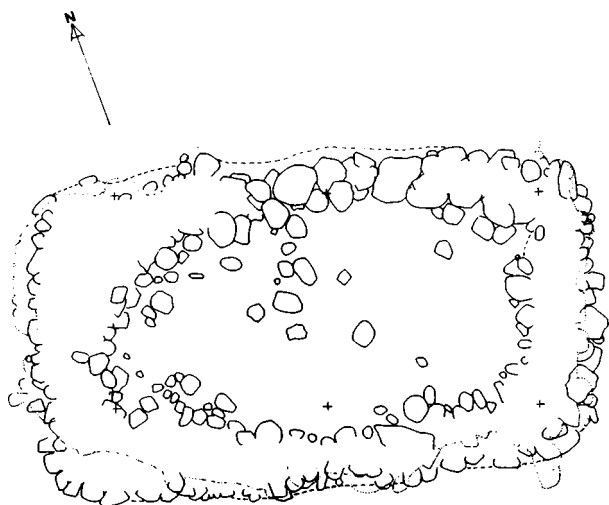

Fig. 9: Grav III. Plan af stenrammen. Prikket linje angiver fyldskiftets udstrækning foroven i undergrundsfladen.

der har været stillet oven på graven. Umiddelbart over gravbunden var der et spredt stenlag, som var sunket ned i graven og oprindelig må have været et dække over låget. På gravbunden var der tydelige spor af en plankekiste, der indvendigt har målt 2,20 x 0,90 m. Sideplankerne ragede frem foran tværplankerne og gik helt ud til kanten af nedgravningen, hvor kistesporerne tegnede sig op til en højde af 14 cm over gravbunden, der lå i en dybde af ca. 1 m under markoverfladen. Skeletspor viste, at den døde ligesom i grav II havde ligget i sovestilling med hovedet i vest og ansigtet vendt mod syd. Gravgodset var forholdsvis begrænset. Foran den døde stod et sortglittet uornamenteret hankekar, ca. 16 cm i diameter, og i kistens nordøsthjørne fandtes en simpel rund skål, 15 cm i diameter (fig. 11). Den er lidt grovere, men ellers af samme

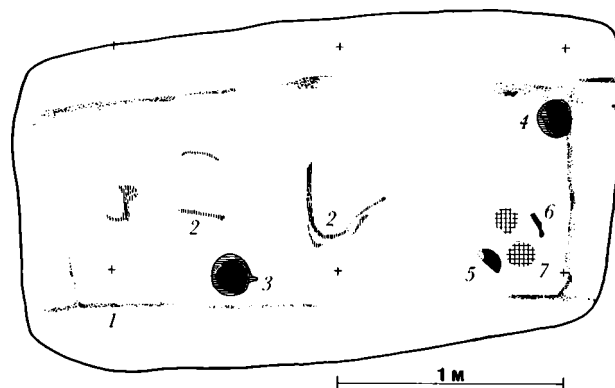

Fig. 10: Grav III. Plan af gravbunden. 1) kistespor. 2) skeletspor. 3) hankekar. 4) skål. 5) halvrund kniv. 6) enægget kniv. 7) sort organisk materiale. Tegning: J.AA.J.

type som skålen, der stod inden i lerbædet fra grav II. I gravens sydøsthjørne lå en halvrund kniv, 12 x 7 cm, og en enægget jernkniv med rester af træskaft, bevaret længde 9,5 cm. I nærheden af knivene var der to helt sorte pletter af formuldet organisk materiale, meget blødt og næppe stammende fra kisten.

3. Gravtypen

De tre grave rummer hver for sig træk, der er typiske for de grave, jeg har umiddelbart kendskab til på Ringkøbing-egnen og i den nordlige del af amtet (fig. 12). Fælles for gravene er den ret store nedgravning, der i fladen måler op til 3 x 2 m og er orienteret omtrent øst-vest. Dybden af gravene kan variere fra 50 til 150 cm under markoverfladen. Der kan altså være op til 9 m³ jordfyld og sten i dem, og selv under gunstige vejrforhold kan en udgravning nemt komme til at vare en uges tid. Ligesom bopladserne ligger

Fig. 11: Grav III, hankekar og skål. Foto: Birger Knudsen.

gravene ofte på et sydhældende terræn. De fleste grave har rummet en plankekiste, der ofte har været dækket af et stenlag. Som regel er mellemrummet mellem kisten og nedgravningens sider opfyldt med sten, men en ren sandopfyldning kendes også. I begge tilfælde vil kistens sammensynkning komme til at bevirke, at graven tegner sig som en stenramme magen til rammen i grav III (fig. 9). I nogle tilfælde ses kistesporene allerede et stykke over gravbunden. På grundlag af de højeste lerkar kan man skønne, at kisterne har været mindst 30-40 cm høje indvendig. Plankerne kan have været ret svære. I den bevarede plankekiste fra Vinding var sideplankerne 15 cm tykke, 40 cm høje og 210 cm lange, d.v.s. dimensioner nogenlunde svarende til nutidige jernbanesveller. Det højere trækammer, der synes at have været til stede i grav II, kender jeg en enkelt parallel til på den nærliggende gravplads ved

grusgraven. Hans Rostholm, Herning Museum, har ved Øster Troelstrup syd for Avlum udgravet en dyb grav, hvor der også havde været en mindst 80 cm høj kiste, så typen er ikke helt ukendt. Ingen af de grave, jeg selv har undersøgt, har været dækket af en gravhøj, men i Hans Rostholms katalog over fundene på Herning-egnen er der omtalt flere ældre fund, hvor romertidsgrave har ligget under høj (6). På nabo-gravpladsen i Hover har der ifølge sognebeskrivelsen ligget et par små høje, som dog var helt forsvundet ved fredningsberejsningen i 1950. Efter afmærkningen på kortet kan de udmærket have ligget over et par af de beskrevne romertidsgrave. Måske har det ikke været helt usædvanligt, at de rigere udstyrede grave har været højdækkede.

4. Gravgodset

Lerkarrene er jo det mest iøjnefaldende inventar i ældre romersk jernalders grave. På Ringkøbing-egnen synes det at være mest almindeligt, at der findes 4-6

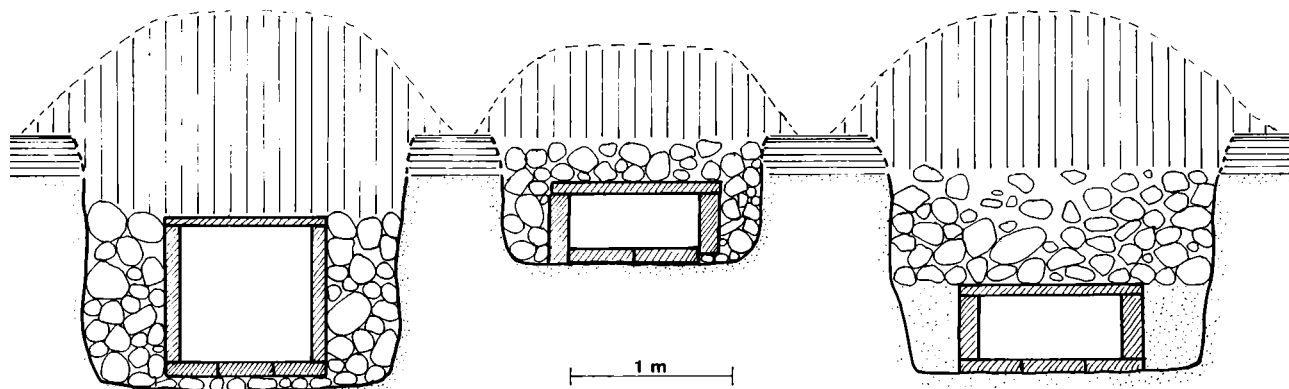

Fig. 12: Schematiske rekonstruerede tværprofiler af vestjyske lerkargrave fra ældre romersk jernalder. Alle de tre skitserede grave vil ved udgravning i dag tegne sig som fladmarksgrave med en stenramme. Tegning: J.AA.J.

lerkar, som er opstillet samlet i gravens østende. Som regel indgår der et fad, en stor vase eller krukke samt en 2-3 hankekar, skåle eller kopper i opstillingen. Bortset fra, at det store fad mangler, er grav I således meget typisk i sin indretning. Placeringen af lerkarrene foran den døde, som det ses i grav II og III, er mere usædvanlig. Sammen med karrene eller midt i graven findes som regel en enægget jernkniv, ligesom fund af halvrunde knive også er ret almindeligt. Hvis det er rigtigt, at disse er rageknive, må de fleste af gravene altså opfattes som mandsgreve. Det er desværre sjældent, at der er andet udstyr til afklaring af dette spørgsmål. Kun en enkelt af de grave, som findes på Ringkjøbing Museum, har indeholdt en fibula, og våben eller smykker har vi slet ikke fra lerkargravene. På nabogravpladsen var tre af de fem grave blevet plyndret, før trækonstruktionen var styrtet sammen,

men dette er undtagelsen, så mangelen på personligt udstyr kan ikke forklares på denne måde. Det mere omfattende udstyr i grav II med både kam, saks og fibula gør derfor denne til en ret righoldig grav efter egnens forhold. I en grav, som Gudmund Hatt undersøgte i Bandsby på Holmsland, fandtes et tilsvarende sammenrustet sæt personligt udstyr bestående af knive, kam og saks (7). Bevaringstilstanden for metalsagerne er normalt ikke særlig god. Det skyldes nok i lige så høj grad gravenes opbygning som jordbundsforholdene. De mange sten, der indgår i fylden og konstruktionen, har nemlig fået gravene til at fungere som en slags sivebrønde.

5. Datering

Det er ikke sædvanligt at have stratigrafisk aflejrede fund inden for et så kort tidsrum som ældre romersk jernalder. Forskellen i tid mellem grav I og II kan være svær at bedømme ud fra de fundne genstande, men på grundlag af udgravningsiagttagelserne kan man sige, at kistelåget i grav II må være rådnet bort

og graven have sat sig, inden grav I blev anlagt. I modsat fald ville en del af grav I være styrtet med ned, bl.a. de store sten i sydsiden. Lurfadet oven på sydøsthjørnet af grav II ville også være blevet beskadiget ved anlægget af grav I, hvis det ikke allerede var tipet med ned i grav II. Selv om vi ved, at kisternes plankesider kan have været af ret svære dimensioner, er det ikke sikkert, at lågplankerne har været lige så kraftige. Den høje kammerlignende konstruktion i grav II behøver heller ikke at have været helt så solid, men alligevel kan der meget nemt være gået op til et halvt århundrede, inden graven har sat sig, specielt hvis kisten har været bygget af egetræ. Den mere bopladsprægede fyldjord i grav I viser desuden, at der i tidsrummet mellem anlæggelsen af de to grave må have ligget huse lige i nærheden.

Den umiddelbart største forskel mellem de to grave er deres konstruktion og placeringen af gravgodset. Om forskellene er kronologisk signifikante, kan dog næppe afgøres uden en systematisk gennemgang af et større antal fund. Grav III indtager en mellemstilling mellem I og II. Kisten er en plankekiste som grav I, mens gravgodsets placering er mere overensstemmende med grav II.

Det arkæologisk mest interessante ved de tre beskrevne grave synes dog at være forskellen på lerkarrene mellem grav I og II. I den ældste grav findes en fin, sortglittet og ret tyndvægget keramik, heriblandt et mæandermønstret hankekar. Den yngste grav indeholder derimod tunge og tykvæggede kar med vinkel-

ornamenter og løst indridsede furer og streger. Fra Nørre Fjand bopladens yngste huse, som Hatt daterer til 2. årh. e.Kr., stammer en del kar med tilsvarende ornamentik. Det spændende ved gravene på Gunnar Kirkegaards mark i Hover er derfor, at denne udviklingstendens inden for ældre romersk jernalders keramik her har kunnet bekræftes stratigrafisk.

Noter

1. Udgravningen hos Gunnar Kirkegaard er registreret på Ringkjøbing Museum under j.nr. 6203. Undersøgelsen blev ledet af forfatteren samt min nevø Peter S. Bellamy, som jeg er megen tak skyldig for mange frivillige udgravningstimer i frostvejr og strid vestjysk blæst.
2. Gravpladsen i den nærliggende grusgrav ligger på et jordareal tilhørende gdr. Erhardt Strøm. Undersøgelserne indledtes i 1973 og er registreret under j.nr. 6022. Foruden romertidsgravene er der fundet hustomter m.v. fra førromersk jernalder. I en af gravene er fundet et romersk bronzefad magen til det kendte fad fra Tornebuskebakke i Hammerum, jfr. Rostholm, p. 117.
3. Brøndsted 1960, p. 150. Hatt 1957, p. 234 ff.
4. Jespersen 1948, p. 123-30.
5. Tryde 1934, p. 67-82.
6. Rostholm 1982, p. 112-121.
7. Oldsagerne opbevares på Ringkjøbing Museum.

Litteratur

- Brøndsted, Johs.: Danmarks Oldtid III. København 1960.
Hatt, Gudmund: Nørre Fjand. København 1957.
Jespersen, Esbern: Danmarks første plankekiste fremdraget i Vinding. Hardsyssels Årbog 42. 1948.
Rostholm, Hans: Oldtiden på Herning-egnen. Herning Museum 1982.
Tryde, Ernst: En jydsk lerkargrav, Hardsyssels Årbog 28. 1934.